

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE İZLENEN
TARIM POLİTİKALARI
(1923-1950)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAVUZ FIRAT

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Necla PUR

İSTANBUL - 1996

330.956
F522
1996

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

T03327

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
--------------	----------

Birinci Bölüm

TARIMSAL YAPIDAKİ TARİHSEL GELİŞME

I-GENEL OLARAK	3
II-OSMANLI TOPRAK DÜZENİ	3
A- İltizam Sistemi	4
B- Malikane Sistemi	5
C- Tanzimat Fermanı 1858 Arazi Kanunu	6

İkinci Bölüm

1920 SONRASI TÜRKİYE'NİN TARIMSAL YAPISINI ETKİLEYEN GELİŞMELER

I- OSMANLIDAN DEVRALINAN MİRAS VE DİĞER GELİŞMELER	12
A- Aşar Vergisi ve Ağnam Vergisi	15
B- İzmir İktisat Kongresi	23
C- Lozan Barış Anlaşması ve Tarıma Etkileri	26
II- 1923-1950 ARASI TARIMDAN ALINAN DİĞER VERGİLER	30
A- Varlık Vergisi	30

B- Toprak Mahsulleri Vergisi	31
III- MİLLİ KORUMA KANUNU VE TARIMA ETKİLERİ	33

Üçüncü Bölüm

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TARIM KESİMİNE ETKİLERİ

I- BUHRANIN KÖYLÜ ÜZERİNE ETKİLERİ	36
II- 1929 EKONOMİK BUHRANINI HAFİFLETME ÇABALARI	38

Dördüncü Bölüm

TARIM KESİMİNE YÖNELİK FİYAT POLİTİKALARI

I- GENEL OLARAK	41
II- FİYAT POLİTİKALARININ TARIMSAL GELİŞMEYE ETKİLERİ	41
III- FİYAT POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA ZİRAAT BANKASI'NIN ROLÜ	45

Beşinci Bölüm

TOPRAK REFORMU

I- GENEL OLARAK	49
-----------------	----

II- TÜRKİYE'DE TOPRAK REFORMUNUN TARİHÇESİ	49
III- ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU	51
IV- TOPRAK REFORMU ÇALIŞMALARININ SONUÇLARI	52
SONUÇ	55
YARARLANILAN KAYNAKLAR	57

GİRİŞ

Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında tarım sektörüne düşen rolü ciddiye almak, bu konularda söz sahibi olan her Türk vatandaşı için önemli bir sorumluluktur. 1923 yılının iktisadi bakımdan içerdiği özellikleri şöyle özetleyebiliriz: Osmanlı Devleti'nin kesin olarak tarihe karışması ve geri kalmış bir Türkiye mevcuttu. Tarım ve sanayi sektörlerinin son derece ilkel şartlarda varlığını sürdürmeye çalıştığı iktisadi yapı içinde öncelikle önem verilmesi gereken konulardan biri tarımdır. Çünkü tarım sektörü, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının temelini oluşturur. Zirai kalkınmayı sağlamak; tarım sektöründe yeni teknik ve araçların kullanılması yanında tarım sektöründe çalışan nüfusun verimlerinin artırılması yoluyla sağlanabilir. Tarımsal üretimde artış, tarımsal sanayiinin gelişmesine ve genel olarak sanayinin gelişmesine yol açacağı açıktır.

Ekonominin bugünkü yapısı ve sorunları, bu sorunların kaynaklarını anlayabilmemiz açısından, hükümetlerce uygulanan politikalar ve tarımsal gelişme için gerekli yasal düzenlemeler bu bağlamda önemlidir. Yapılan çalışmanın birinci bölümünde, Cumhuriyet öncesi tarımsal yapının genel durumu incelenmiştir. Çünkü bu dönemdeki iktisadi düşünce ve anlayış, Cumhuriyet sonrası iktisadi politikaların temelini oluşturur. İkinci bölümde, cumhuriyetin ilanından sonraki, tarımsal yapıyı bu bağlamda yapılan icraatları (İzmir İktisat Kongresi ve kongrede çiftçi grubunun görüşleri konumuz açısından önemlidir) ayrıca tarım kesimine uygulanan vergiler ve mahiyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının köylü üzerindeki etkileri ve bu etkileri hafifletme çabaları; dördüncü bölümde tarım kesimine yönelik fiyat politikaları; beşinci yani son bölümde ise, Toprak Reformu çalışmaları incelenmiştir.

Birinci Bölüm

TARIMSAL YAPIDAKİ TARİHSEL GELİŞME

TARIMSAL YAPIDAKİ TARİHSEL GELİŞME

I. GENEL OLARAK

Türkiye tarımsal yapısının gelişmişlik düzeyini tespit edebilmek; incelediğimiz dönemde (1923-1950) izlenen tarım politikalarının ulaştığı yeri anlayabilmek; bu dönemde devralınan tarihsel miras ve tarımsal politikaların geçmişini bilmekle mümkündür.

Bu bağlamda Osmanlı tarımsal yapısı ve bu yapının gelişimi kısaca incelenecektir.

II. OSMANLI TOPRAK DÜZENİ

Osmanlı tarımsal yapısının temelini, Selçuklu ikta sisteminin devamı olan tımar sistemi oluşturur. "İkta: Hz. Peygamber döneminde toprakların kişilere işletilmek üzere sınırlı bir mülkiyetle verilmesidir. Bu uygulama daha sonraları kurulacak islam ülkelerine miras olarak 1900'lü yıllara kadar sürdürülmüştür. Tımar sistemi devlet mülkiyeti altındaki toprakların yine birer devlet memuru olan ve maaşlarını tımarlarının gelirlerinden bizzat alan sipahilerin gözetiminde, kullanım hakkına sahip köylüler tarafından işletilmesidir.

Tımar sistemi büyüklüğü açısından üçe ayrılır: Has, tımar, zeamet. Bunların dışında askeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı bölgelerde Yurtluk, Ocaklık adlarıyla verilmiş tımarlara da rastlanmaktadır. Padişah hası dışındaki bütün tımarların niteliği reayadan toplanan vergilere karşılık devletten hiçbir nakti ödeme almadan askeri bir hizmeti yerine getirme görevi ile yükümlü olma durumudur. Tımar sahibi sayısı önceden belirtilmiş bir miktar askeri, seferde sultanın emrine vermek zorunluluğundadır¹. Tımar sahipleri tımarın maliki

¹ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 1994 ,s.189

olmadıkları gibi, toprakları sınırsız tasarruf etme hakkına da sahip değildi. Osmanlı toplumunda toprakların rekabesi devlete aitti. Tımar sahibi devletin memuru ve temsilcisi olma özelliğinden ileri gelen yetkilere sahipti²

Tımar sisteminin en önemli özellikleri; Tımar topraklarında özel mülkiyete, hibe vakıf ve satışına izin verilmezdi. Ayrıca tımarın sık sık el değiştirmesi sağlanarak feodal yapının oluşması önlenmiştir. 17. yüzyılın başlarından itibaren tımar sisteminde meydana gelen değişiklikler şöyledir.

A) İltizam Sistemi:

17. ve 18. yüzyıllarda savaş teknolojisinde meydana gelen yenilikler dolayısıyla devletin askeri harcamaları artmıştır. Diğer yandan imparatorluğun hızlı bir gerileme süreci içine girmesiyle önceden elde edilen ganimet ve diğer gelirlerden yoksun kalmıştı. İşte devlet düştüğü bu mali bunalımdan kurtulmak için önceleri olağanüstü dönemlerde alınan avarız, imdadiyye ve tekalif adlarıyla vergiler topluyordu.

Vergileri tımar sistemi içinde dolaylı olarak toplanıyordu. Bu bunalım dönemlerinde tımar gelirlerinin direkt olarak merkezi hazinede toplanması yönünde çalışmaların bir sonucu olarak iltizam sistemi doğdu.

İltizam; tımar topraklarından vergi toplama işinin belli bir süre için özel kesime açık artırma ile verilmesidir. Mültezimler vergi toplama işini kâr amacıyla yapıyordu. İltizam sistemi tımar sistemi ile karşılaştırıldığında; tımar sisteminin mantığına göre kendi uzun dönemli çıkarları açısından reayayı kollamak zorundaydı. Ağır vergilerle ve zor kullanarak reyanın azalması yalnızca üretici

² Yaşar Yaşer, D.İ.E. Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı 1973. ss.45-46

için değil; artığa el koyan sipahi için de uzun dönemde olumsuz sonuçlar doğurabilecekti.

Oysa bir mukataayı en fazla üç yıllık süre için ele geçiren mültezimin bu tür kaygıları olmazdı. Mültezim en kısa zamanda en çok geliri toplamaya çalışıyor ve bu amaçla köylü üreticilere mümkün olan en ağır sömürü yöntemlerini uyguluyordu. Bu nedenle iltizam, tarımsal üreticiler üzerindeki baskıları ve vergi yükünü artırmıştır. Bu yönüyle iltizam sisteminin köylü üretici için pek de olumlu bir sistem olmadığı açıktır.³

Sonuç olarak tımarların iltizama verilip mukaataya dönüştürülmesi vergi konusu olan tarım işletmelerinin verimsizleşmeleri ile sonuçlandı. Bunun üzerine de tımar sisteminde önceden var olan güvenliğin, mukataa sisteminde ihya edilmesi için 1696'da malikane sistemi getirildi. Böylece tımandan iltizama, iltizamdan da malikaneye doğru bir eğilim başladı⁴.

B) Malikane Sistemi:

Mukataalar zaman içinde süreleri uzatılarak kaydıhayat koşulu ile verilmeye başlandı. Böylece açık artırmayı kazanan kişi, sınırları ve gelir kaynakları devlet tarafından saptanan mukaatanın vergilerini toplama hakkını ölene kadar ele geçirmiş oluyordu. Bu koşullarda özel kişilere devredilen mukaatalara malikane adı verilmekteydi. 1695 yılında düzenlenen bir fermanla malikane sisteminin işleyiş kuralları resmen belirlendi.⁵

İltizam sistemi gibi malikane sistemi de merkezi devletin mali bunalımına çözüm getirmemiş; belli kesimlerin daha da zenginleşmesi ve bu arada reayanın

³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 2*. Baskı, İstanbul: Gerçek Yay. 1990, s.128.

⁴ Tabakoğlu, s.199.

⁵ Pamuk, s.128.

(köylünün) ağır vergiler altında ezilmesi sonucunu getirmiştir. Bu bir yandan da toprakta özel mülkiyeti ve vakıflaşma eğilimlerini beraberinde getirmiştir. 1856 Islahat Fermanı yabancıların toprak satın alabileceğini öngören vaadlerde bulunmuştur.⁶

Bütün bu değişimler Osmanlı toprak sisteminin ve tamamen özünden ayrılarak yozlaştığını ve devletin bu gidişi düzeltecek güçten yoksun bulunduğunu gösteriyor.

C) Tanzimat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunu

Tanzimat Fermanı diğer adıyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu Osmanlı devlet yapısında ve devlet-toplum ilişkilerinde yapılan düzeltmeleri ifade eder. Tanzimatın en önemli özelliği; bu döneme devletin içinde bulunduğu sıkıntıları atlatmasının tek çaresi olarak batılılaşma olduğunu düşünen etkili devlet adamları tarafından hazırlanıp kabul ettirildiğidir.⁷

Tanzimat dar anlamıyla 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayıp, 1870'li yıllara kadar süren gereksiz bir dönemi ifade eder. Bu fermanda Osmanlı sosyal yapısında bulunan ve dinden kaynaklanan ayrımların kalktığı "Din, dil, mezhep ayırımına bakılmaksızın herkesin yasalar önünde eşit olduğu ilan edilmektedir". Zaten etkisizleşmekte olan tımar sistemi bu fermanla tamamen ortadan kalkmıştır.

Tanzimat dönemindeki diğer önemli gelişme 1856 Islahat Fermanıdır. 1856 Paris Konferansı öncesi Osmanlı Devletini Rusya'nın müdahalelerine karşı korumanın bedeli, Avrupa devletler ailesine kabul edilebilmenin de koşulu olarak

⁶ Tabakoğlu, s.201.

⁷ Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi , Cilt-6 İstanbul, İletişim Yayınları, 1985. ss.1536-1538.

bir takım istekler ileri sürdüler. Islahat Fermanının ana hedefi müslüman olmayan uyruklara eşitlik hakları getirmektir.⁸ Bu yabancıların toprak satın alabileceğini öngören vaadlerde bulunmuştu⁹

Tanzimat dönemi yöneticiler her konuda olduğu gibi tarımsal gelişmenin mutlak yolu olarak batılılaşmayı görüyorlardı. Ancak idareciler memleket ziraatini tam olarak tanımıyorlardı. Bu sebeple ilk iş olarak İstanbul'da büyük bir ziraat kongresi kuruldu. Amaç ülkenin tarımsal varlığını tanımaktı. Ülke bölgelere ayrılarak mahalli tetkik ve incelemelere başlandı. Teknik bilgilerin yayılması için okullar açıldı. Teknik vasıtaları ülkede yaygınlaştırmak amacıyla da sergiler tertiplendi. Ancak çalışmalar devamlılık arzetmediği için sonuçsuz kaldı.

Tanzimat Avrupa'da emperyalizmin kurulduğu bir devre raslamıştı. Bu sebepten Avrupa için; Türkiye bir hammadde kaynağı ve mamul madde sürüm yeri idi. Böyle bir ülkenin tarımsal nitelikte kalması Avrupa iktisadı açısından bir zaruret teşkil ediyordu. Bu sebepten tanzimatın ilk yıllarında ziraat üzerine yönelen bütün gayretlerde bu yabancı görüşün etkisini tesbit etmek mümkündür.¹⁰

1839 ve 1870 yılları arasını kapsayan Tanzimat döneminde ortaya çıkan gelişmeler üzerinde Avrupa ülkelerinin etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Tımar sisteminin bozulma süreci içinde 1838 Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunu etkisizleşmekte olan Tımar Sistemini tamamen ortadan kaldırmıştır.

⁸ Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.3

⁹ Tabakoğlu, s.201

¹⁰ Ziraat Dergisi, sayı:44-45, Yıl: 4, Eylül, 1943, ss.1-2.

Toprak mülkiyeti biçimleri üzerine önemli etkileri olan 1858 Arazi kanunu ile devlet toprakta özel mülkiyeti tanıyor, toprağın alım-satımını serbest bırakıyordu. Merkezi devlet açısından konunun en önemli amaçları bir yandan ayanın ve diğer yerel unsurların gücünü sınırlamak; öte yandan da tarımsal üretimi genişleterek artırmayı amaçlıyordu.¹¹

Tımar Sistemi uygulandığı dönem itibariyle köylü açısından müspet uygulamaları ihtiva eder. Ancak Tımar Sisteminin bozulma sürecine girmesi ve merkezi maliyenin içinde bulunduğu mali bunalımı gidermek için vergi toplama işini bir nevi taşeron olan mültezimlere bırakması köylüler açısından menfi sonuçlar doğurmuştur.

19. yüzyılın sonlarına 20. yüzyılın başlarına kadar tarım kesiminde yapısal değişiklik köylü aleyhine devam etmiştir. Ana başlıklar halinde bu değişimi özetleyecek olursak;

Anadolu'da nüfus hareketlerinden etkilenen, nüfus azlığına dayanan işgücü kıtlığı kendini göstermiştir.

Yerleşik ve göçebe tarımı arasındaki farklı iki üretimdeki kararsızlık kendini gösterdi. Devlet yerleşik tarımı özendirdi.

Üretimde merkezi devletin ihtiyaçlarını karşılamak esastır. Pazar için üretim anlayışı zayıftır.

1858 Arazi Kanunu ile Tımar Sistemi hukuken bertaraf edilmiştir.

1863 yılında tarımı desteklemek amacıyla memleket sandıkları kuruldu.

¹¹ Pamuk, s.173.

20. yüzyılın başlarında tarımsal açıdan en önemli teknolojik farklılaşma karasaban yerine pulluğun kullanılmasıdır. 1910 yılından itibaren de marjinal düzeyde traktörün kullanılmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı batıdan İstanbul'a ulaşan ticaret yollarını büyük ölçüde tıkadı. Bu, İstanbul nüfusunu ağır beslenme sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Ancak bu sıkıntı mevcut ulaşım şebekesinin bütün imkanları kullanılarak Anadolu çiftçisi metropol tüketiciler için üretmeye başladı. Bir anlamda ulusal ekonomi bilinci uyanmaya başladı.

Osmanlı Devleti son zamanlarında yarı sömürgelişmiş bir ekonomik yapı sergiliyordu. Öyle ki tarımsal ürünler dahi hammadde karşılığı ithal ediliyordu. Ekonomik yapıyı daha iyi kavrayabilmek için 1908'den önce kurulmuş sınai tesislerin niteliklerine bakmakta fayda vardır:

- * 20 un değirmeni,
- * 2 makarna fabrikası,
- * 6 konserve fabrikası,
- * 1 bira fabrikası,
- * 2 tütün mağazası,
- * 1 buz fabrikası,
- * 3 tuğla fabrikası,
- * 3 kireç fabrikası,
- * 7 kutu fabrikası,
- * 2 yağ fabrikası,
- * 2 sabun fabrikası,

- * 2 porselen fabrikası,
- * 11 tabakhane,
- * 7 marangoz ve doğrama atölyesi,
- * 7 yün fabrikası,
- * 2 pamuklu iplik ve dokuma fabrikası,
- * 36 ham ipek fabrikası,
- * 1 ipekli dokuma fabrikası,
- * 5 sair dokuma fabrikası,
- * 35 matbaa,
- * 8 sigara kağıdı fabrikası,
- * 5 madeni eşya fabrikası,
- * 1 kimyasal ürün fabrikasından ibaret olduğunu görürüz.

Mevcut üretim yapısından da görüleceği gibi genelde tarımsal ürün üzerine oluşturulmuş bir üretim yapısı hakimdir¹²

¹² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1990, s.12.

İkinci Bölüm

**1920 SONRASI TÜRKİYE'NİN TARIMSAL YAPISINI
ETKİLEYEN GELİŞMELER**

1920 SONRASI TÜRKİYE’NİN TARIMSAL YAPISINI ETKİLEYEN GELİŞMELER

I. OSMANLI’DAN DEVRALINAN MİRAS VE DİĞER

GELİŞMELER

1923 yılında Anadolu toprakları üzerinde yeni bir devletin kuruluşu ile Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yılları geçmişden kesin bir kopmayı ve bu anlamda siyasi bir devrimi de ifade eder. Bürokratik aristokrasinin iktidardan kesinlikle uzaklaşmasını sağlamakla birlikte; 1923 yılının iktisadi bakımdan geçmişle benzer bir kopukluk getirdiğini söylemek mümkün değildir. Siyasi devrimin aksine 1923 yılı Osmanlı Devleti’nin iktisadi mirasının devralındığı bir yıldır. Meşrutiyet sonrasında “Milli İktisat” görüşü olarak nitelendirilen ve savaş yıllarında da kısmen uygulanan iktisadi tezler 1923 sonrasında da korumacı ve sanayileşmeci eğilimleri yansıtıyor. Ancak bu dönemde Lozan Antlaşması ile gümrük politikasına konan engellemeler nedeni ile uygulanamamıştır¹³

Cumhuriyetin ilk yıllarında “Ziraat ve Sanayi” memleketin iktisadi karakterini belirlemede büyük bir dava olmuştur. Türkiye’nin bir ziraat memleketi olmasını, sanayileşmesine engel görenlerle sanayileşen Türkiye’nin ziraatini ihmal zaruretinde kalacağını sananlar arasında tartışmalar olmuştur.¹⁴

Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin kabul ettiği bir numaralı kanun bir vergi kanunudur. Ağnam vergisine zam yapılması hakkındadır. Bu verginin dört

¹³ Kenan Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1966, s.4.

¹⁴ *Ziraat Dergisi*, sayı:44-45, Eylül, 1943, ss.1-2.

misli artırılmasını içerir. Bu bir tesadüf olsa bile Kurtuluş Savaşını yürüten Meclis Hükümetinin acil gelir ihtiyacını sağladığı kaynak açısından manidardır¹⁵

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi pek büyük olup, Türkiye ekonomisinin adeta belkemiğini oluşturmaktadır. Ekonominin gelişme hızı, istihdam düzeyi, dış ticaret dengesi ve iç fiyat istikrarı ile çok yakından ilgilidir. Ayrıca tarım sektörünün imalat sanayiine olan katkısı inkar edilemez.¹⁶

1927 yılında yapılan tarım sayımına göre tarım kesiminde çalışan nüfusun, faal çalışan nüfusun % 67,7'sini oluşturduğunu görüyoruz. Bu da Türkiye nüfusunun %70'e yakın bir kısmının tarımsal faaliyetlerle uğraştığı anlamına gelir.¹⁷

Cumhuriyetin ilk dört yılında hükümetten önemli miktarda kredi alan büyük toprak sahibi köylüler, ikibin dolayında traktör ithal ettiler. Yeni makinaların kullanılması sonucu, eskiden kullanılmayan topraklar kullanıma açıldı. Dolayısıyla tarımsal üretim bu dönemde arttı.¹⁸

1924-1929 yılları arasında tarımsal hasılatın yıllık büyüme hızlarının ortalaması, %16.2'yi buluyordu. Bu, dönemin sınaî büyüme hızı olan %8,5'in hemen hemen iki mislidir.¹⁹

Özetle 1923 öncesi ile sonrası arasında iktisadi anlayışının devamlılık arzettiği görülür. Ülke ekonomisinin gerek çalışan nüfus (% 67,7'si çiftçi) ve gerekse ürettiği mallar açısından tarımsal bir nitelik gösterdiği söylenebilir. Sanayileşme çabaları tarımsal artığın sanayiye aktarılması yoluyla

¹⁵ Bulutoğlu, s.4.

¹⁶ Erol Zeytinoğlu, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: 1976, s.121.

¹⁷ Yaşer, ss.84-87.

¹⁸ Faruk Birtek-Çağlar Keyder "Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri 1923-1950" sayı:22, *Birikim Dergisi*, Aralık 1976, s.33.

¹⁹ Korkut Boratav, s.39.

gerçekleştirmeye çalışılmıştı. İlk sanayileşme atılımı üç beyazlar (un, şeker ve pamuk) olan tarımsal mamüllerden oluşması sanayileşmenin, tarımsal gelişmeden geçtiğinin açık göstergesidir²⁰

1925'te Aşar Vergisinin kaldırılmasına rağmen; bu vergi Osmanlı Avarız ve İmdadiyye vergilerini andırır şekilde Toprak Mahsulleri Vergisi vb şekillerde uygulanmıştı.

Cumhuriyet Hükümeti kurulduktan sonra, tarım sektörü açısından en önemli gelişme hiç şüphesiz, İzmir İktisat Kongresinde tarım kesimi ile ilgili önerilerdir. Mevcut tarımsal durum ve neler yapılması gerektiği ile ilgili bu önerileri aşağıda geniş şekilde ele alınacaktır.

Tablo-1

1927'de yapılan tarım sayımında:

BÖLGE	% Çiftçi		Her çiftçi ailesine düşen nüfusu	Ekili arazi Dönüm	Çift Sayısı	Hayvanı	Çeki ve Kümes	
	nüfusunun Genel Oranı	Nüfusa					Hariç Hayvanlar	Diğer
1. Bölge	77.4		4.8	27.0	1.97		16.29	
2. Bölge	67.3		4.8	25.2	1.71		14.01	
3. Bölge	46.0		5.1	31.4	1.86		12.65	
4. Bölge	54.00		5.1	40.5	2.05		17.38	
5. Bölge	76.6		5.5	22.0	2.15		10.86	
6. Bölge	52.2		4.9	20.2	1.70		20.02	
7. Bölge	84.8		5.8	14.9	1.70		8.72	
8. Bölge	72.3		5.6	20.1	1.95		13.31	
9. Bölge	77.3		5.5	28.2	2.121		21.95	
TOPLAM	67.7		5.2	24.9	1.90		14.50	

Kaynak: D.İ.E. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı

²⁰ Boratav, s.12.

Bu tablodan ortalama ekilen arazinin 25 dönüm olduğu görülür. Nüfusun dağılımı ile ilgili olarak da tarım kesiminde çalışan nüfusun, genel nüfusun %67,7'si olduğu söylenebilir. Çalışan nüfusun tarım kesiminde kümelenmesi, sınıai kalkınmanın tarımsal sınıaiye bağılı olduğu sonucunu doğurur. Cumhuriyet hükümetinin tarımla ilgili politikalarının; çiftçileri ne kadar etkileyeceği aşıkardır. Yukarıdaki tabloda, her çiftçi ailesine düşen çift hayvanı sayısının ikiden az olması bize tarımsal teknoloji hakkında da bilgi vermektedir.

A) Aşar Vergisi ve Ağnam Vergisi

Aşar tarım (toprak) ürünlerinden 1/10 oranında aynı olarak alınan şer'i bir vergidir. Osmanlı Devletinin çeşitli bölgelerinde farklı nispetlerde uygulanan aşar, sürekli olarak Devlet gelirlerinin %25-30'unu oluşturmuştur. Bu oran bize Aşar vergisinin Osmanlı Devleti için önemli bir mali kaynak olduğunu gösterir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, aşar vergisinin tahsilinde kullanılan usuller, dönem itibariyle ikiye ayrılırdı. Birinci dönem aşar vergi geliri, dirlik olarak tımarlı sipahilere verilmişti. Böylece merkezi idare, hem tahsil masraflarından kurtuluyor hem de bu vergi gelirini tımarlı sipahilere bırakıyordu. Ordunun beslenmesini sağlayan bu vergi türü aynı zamanda taşradaki reyanın can ve mal güvenliğinin korunmasında da en önemli etkeni oluşturuyordu. Kimlerin tımarlı sipahi olup aşar tahsil edebilecekleri bazı esaslara bağlanmişti.²¹

Aşar gelirinın merkezi idareye devri ile büyük merkezlerde toplanan orduların devletçe bizzat beslenmesi sözkonusu oluyordu. Oysa devletin ne bir maliye nezareti ne de bunun taşrada tahsil teşkilatı mevcuttu. Bu sebepten giderek vergi müteahhitliği diyebileceğimiz iltizam sistemine ve mültezimlere

²¹ Güneri Akalın, *Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı Vergileme ve Gelişme*, Ankara Üniversitesi: SBF Yayınları, 1975, s.98.

doğru hızlı geçiş başladı. Bu durumda tahsil edilen aşar'ın yapısında vergi ve kâr birlikte bulunuyordu. Yani devlet vergi gelirlerini mültezimlere satıyordu.

Zamanla Osmanlı toprak düzeninin bozulmasına paralel olarak iltizam yöntemi de bozulmuş; mültezimler ilkin yaptıkları masrafları çıkarmak sonra da mümkün olduğu kadar fazla kâr sağlamak amacıyla mükelleflerini ezmeye başlamışlardır. Tanzimattan sonra Devlet intizam sistemini kaldırarak Emanet usulünü uygulamıştır. Bu usulün esası verginin devletin görevlendirdiği memurlar tarafından toplanmasıdır. Bu sistemde gereği gibi uygulanamamış vergi gelirlerinde azalma olmuştur. Bu sebeple iltizam usulüne tekrar dönülmüştür.

Kurtuluş Savaşı bütün hızıyla sürerken, savaş yapılan bölgeler ve düşmandan geri alınan yerlerle ilgili olarak aşarın tahsil biçimini gösteren bir dizi yasa çıkarılmıştır.

İlgili yasalar sırasıyla aşağıda verilmiştir:

17 Ağustos 1920 tarih ve 12 sayılı “Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun”la Aşar tahsilatı için teslis (üçleme) yöntemi getirilmiştir. “Ayni ve Nakdi” olarak ihale edilecek Aşar için 1913-1914 ve 1919 yılları ihale bedellerinin ölçü alınması hükme bağlanmış, yasanın altı maddesinde teslis işleminin 1920 yılı aşarına ilişkin olduğu belirtilmişse de uygulama aşarın kaldırıldığı tarih olan 1925 yılına kadar sürmüştür.

“Aşar Mültezimlerinin Borçlarının Affı Hakkında Kanun”

29 Eylül 1920 tarih ve 30 sayılı yasayla Aşar Mültezimlerinden 1919 yılı sonuna kadarki Aşar bedellerinden borcu olanların, 1921 yılı şubat ayına dek borçlarını nakden ve tümüyle ödemek koşuluyla, gecikme faizi borçlarının affedilmesi ve

borçlarına karşılık rehnedilen ve hükümet tasarrufuna geçen taşınmazların geri verilmesi hükme bağlanmıştır.

16 Temmuz 1921 tarihinde çıkarılan 138 sayılı “Garp cephesinde bilfiil Askeriyye Sahası Olan Mevakıa Münhasır olmak üzere aşarın Suret-i Cibayetine dair Kanun”la Batı cephesinde savaş alanı olan Afyon, Kütahya ve Eskişehir bölgelerinde oluşturulacak yerel kuralların saptadığı ürün miktarına dayanılarak “nakti ve aynı” Aşar tahsiline hükümet yetkili kılınmıştır. Bu yasa hükümlerinin 1922 senesi içinde uygulanması 31 Temmuz 1922 Tarih ve 248 sayılı yasayla hükme bağlanmıştır.

11 Ağustos 1921 tarih ve 145 sayılı “Elviye-i Selaede vergilerin Suret-i Cibayetine dair Kanun Hükümlerini” gereğince, Kars, Ardahan ve Artvin illerince Iğdır ve Sürmeli ilçeleri Ermenilerden geri alındıktan sonra bu bölgelerde bina, arazi ve Aşara ilişkin matrahları saptama işlerinin uzun süreceği düşünülerek pratik bir vergi toplama yolu düşünülmüş ve adı geçen kanunla (145 sayılı kanun) yukarıda belirtilen bölgelerde arazi, bina ve Aşar vergilerinin yerine geçmek üzere Rus yönetimi zamanından kalma “maktu verginin” tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.

8 Nisan 1922 yılında çıkarılan bir yasa ile Birinci Dünya Savaşı sırasında, köyler hakkında borç kaydedilen Aşar’ın tahsil usulü hakkında düzenleyici hükümler getirilmiştir.²²

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümetinin bütçelerinde vergiler devlet gelirlerinin yaklaşık dörtte üçünü sağlamakta, geri kalan bölüm ise tekel gelirleriyle, devlet malları hasılatından elde edildiği görülür.²³ 1920 bütçesi

²² Cihan Duru-Abdurrahman Öngeoğlu-Kemal Turan, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, Ankara, 1982, s.38.

²³ Yahya Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi, 1. Baskı, Ankara: 1982, s.387.

incelendiğinde toplam devlet gelirlerinin % 56'sını dolaysız vergiler oluşturmaktadır. Dolaysız vergiler ise % 29'luk payı Aşar vergisine; %12'lik payı ise Ağnam vergisine aittir. Toplam % 41 oranında olan (sözü edilen) vergi konusu olan tarım sektörünün 1920 yılı bütçe gelirleri açısından önemi açıktır.

Aşar ve Ağnam vergilerinin tarımdan alınması yanında tekel maddelerinden tütünün, tekel gelirlerinin büyük bir bölümünü sağlaması ve ayrıca ihracattan alınan vergilerin büyük bir kısmının da tarım ürünlerinden elde edilmesi, tarımın devlet gelirleri içindeki hakim mevkiini ortaya koyar.

İzmir İktisat Kongresinde çiftçi grubunca ve daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Aşar'ın kaldırılması yönünde istekler vuku bulmuş; belli aşamalardan sonra 1925'de Aşar kaldırılmıştır. Aşar'ın kaldırılması yönündeki görüşleri şöylece özetleyebiliriz:

Güneli Akalın'a göre: "Aşar'a karşı gösterilen tepki yalnızca tahsil biçiminden doğmayıp, tarımsal kalkınmayı engellediği endişesinden gelmektedir.

İktisadi gelişme ile üretim gittikçe zorlaşır. Oysa üretimin hem maliyet hem de miktarı artarken, gayri safi ürün üzerinden alınan aşarın oranı aynı kalır. Özet olarak Aşar, gayri-safi üretim üzerindeki sabit oranlı bir vergi olmasına yani ortalama vergi haddinin sabit kalmasına rağmen net ürünün üzerindeki vergi marjinal haddi üretiminin artırılması ile giderek yükselir. Bu ise üretimin genişlemesini önler. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi verginin fiyatlara yansıtılmadığı bir dönemde net ürün üzerindeki artan vergi yükünün üretimi engellediği doğrudur. Fakat net ürün üzerindeki artan vergi yükü dolayısıyla kâr haddi düştüğünden sermayenin en verimli kısmı geri çekilir. Ayrıca artan üründen sınıflara verilebilecek ilave payının nisbi değeri giderek düşer. Bu durumda

fiyatların artmasına rağmen üretim hızla genişlemez, artan maliyetler yüzünden fiyat artışları da devlete vergi geliri olarak intikal etmez.

Görüldüğü gibi Aşar'ın kaldırılmasının tek nedeni tahsilinde izlenen iltizam usulü değil, iktisadi gelişmeye de engel olmasıdır. İşte bu nedenlerle Aşar'ın ıslah olunmaz bir vergi olduğu kanaatine varıldı. Genç Cumhuriyet yönetiminin bu vergiyi kaldırması olumlu bir davranıştır. Ancak kalkınmanın başlangıcındaki bir ekonomide vergi yükünün kırsal alanlardan kentlere kaydırılması doğru bir iktisadi politika değildir.²⁴

Fazıl Pelin'e göre Aşar'ın kaldırılması Türk finansında en büyük, en radikal bir inkılap hareketidir.²⁵

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda gerek İzmir İktisat kongresinde çiftçi grubunca, gerekse mecliste, Aşarın kaldırılması istenmiştir. Bu konudaki Başbakanlık yasa teklifi meclise Ekim 1924'te sunulmuş, yerine konulacak vergi hakkında Başbakanlığın hazırladığı yasanın gerekçesinde Aşar'ın halk için taşınmaz ve biktırıcı bir yükümlülük haline geldiği belirtilmiştir. 1925 mali yılı başında Aşar'ın kaldırılması kanunlaşmış, uygulamada ise ancak bu kanun Şubat 1926'da bütünüyle hayata geçebilmiştir.²⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk bütçeye bakıldığında; 1920 ile 1923 bütçeleri arasında önemli farkların olmadığı görülür. Nitekim 1923 yılı bütçesinde dolaysız vergilerin oranı % 41.6 civarındadır. Bu oran 1924 yılı bütçesi içinde % 49 oranındadır. Bu vergi grubunun sağladığı gelirler içinde Aşar ve Ağnam'ın payı % 80'e varmakta, dolaylı vergilerin ise %90'a yakın bir bölümünü gümrük vergileri oluşturmaktadır.

²⁴ Akalın, s.220.

²⁵ Fazıl Pelin, *Finans İlimi ve Finansal Kanunlar*, İstanbul; 1942, s.307.

²⁶ Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s.36.

Tablo 2

YILLAR	Arazi Vergisi	Hayvan Vergisi	Aşar Toprak Mahsulleri	Nakten Alınan Yol Vergisi	TOPLAM %
1924	2	3	24	-	29
1926	3	7	-	4	14
1929	2	6	-	4	12
1938	4	5	-	2	11
1944	1	3	5	2	11
1950	1	2	2	-	11

Kaynak: Yahya Tezel (1976) Ek. D.İ.E. İl Özel İdareleri İstatistik Yıllıkları Türkiye Milli Geliri 1948-1972.

Yukarıdaki tablolardan da görüldüğü gibi, 1924 yılına kadar Aşar vergisi devlet gelirleri içinde önemli bir paya sahip bulunmaktadır. Ancak 1925 yılında kaldırılmasından sonra gelirden alınan vergilerin Türk vergi sistemi içindeki oranı azalmıştır.

Aşar vergisinin kaldırılmasından sonra devlet gelirlerindeki azalma Ağnam ve Arazi vergilerinin yükseltilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, zaten çiftçi üzerinde bir yük olarak düşünülen Aşar, bu sebepten dolayı kaldırıldığı halde, Ağnam ve arazi vergilerinin artırılması, çiftçi üzerinde fazla değişmeyen büyük bir yük olarak kalmıştır.

1944-45 yılında Devletin gelir kaybını azaltmak amacıyla yine aşar vergisine benzeyen ve II. Aşar olarak adlandırılan Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaya konulmuş ise de bir süre yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'lere kadar Osmanlı'dan kalan vergi sistemi ufak tefek değişikliklerle uygulanmaya devam edildi. Ancak zamanla bunların tümü yerlerini çağdaş vergi sistemine terk etti.

Aşar vergisi 1926'da kaldırıldığı halde, Ağnam vergisi ancak 1962'de kaldırılmıştır. Ağnam vergisinin uzun süre yürürlükte kalmasının nedenleri a) Aşar'ın farklı olarak aynı değil, nakdi bir vergi olması b) Aşar vergisinin kaldırılmasıyla bütçede meydana gelen açık; ağnam vergisinin kaldırılmasını gündem dışı bırakmıştır.

Ağnam (hayvanlar) vergisinin gelişimini şöyle özetleyebiliriz: Ağnam resmi yalnız koyun ve keçiden alınır, büyükbaş hayvanlardan alınmazdı. Yalnız domuzlardan "Hınzır" veya "Canavar Resmi" adı altında bir vergi alınırdı. 1980'den sonra Suriye ve Irak'ta beslenen develerden "Vidi Resmi", Dicle kenarında sürü halinde beslenen mandalardan "Camus Resmi" alınmağa başlandı²⁷.

Ankara'da Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği bir numaralı kanun, bir vergi kanunudur. Ve Ağnam Vergisine zam yapılması hakkındadır. (Ağnam resminin sabık-ı misilli dört misli olarak istifası hakkında kanun 24.4.1920) bu bir tesadüf olsa bile kurtuluş savaşını yürüten meclis hükümetinin acil gelir ihtiyacını

²⁷ Bulutoğlu, s.4.

göstermek bakımından manidardır. 1926 yılına kadar Cumhuriyet idaresi eski Osmanlı vergilerini toplamakla ve bunlara bazı zamlar yapmakla yetindi.²⁸

Cumhuriyet devrinde bu vergi hakkındaki ilk ıslahat 1924'te çıkarılan sayım vergisi kanunu ile başlatılmıştır. Bu kanun verginin nispet ve hesabını basitleştirmiş; koyun ve kıl keçisinden 23, tiftik keçisinden 20, deveden 100, domuzdan 200 kuruş vergi alınmaya başlanmıştır. 1926'da Aşar'ın kaldırılmasıyla meydana gelen gelir açığını kapatmak için verginin mevzuuna büyükbaş hayvanlar da alınmıştır²⁹

Hayvan vergisi, sahip olunan hayvan sayısına göre alınan bir vergi niteliğinde olduğundan diğer bir deyişle vergi oranı sağlanan gelirin büyüklüğüne bağlı olmadığından bu verginin en büyük yükü az sayıda hayvanı olan yoksul köylüler üstünde olmuştur.

Tablo 3

	Arazi Vergisi	Bina vergisi	Hayvan vergisi
1926-27	38.6	15.7	45.7= 100.0
1931-32	23.4	11.5	65.1=100.0
1935-36	28.6	12.7	58.7=100.0

Kaynak: Yahya Tezel (1976) Ek. D.İ.E. İl Özel İdareleri İstatistik Yıllıkları

Yukarıda tabloda da görüldüğü gibi yıllar itibari ile vergi yükü tarımsal kesim üzerindedir.

²⁸ Hasan Doğan, Çiftçinin Gelir Vergileri ve Tarım İşletmelerinde Muhasebe, Adana : Kemal Matbaası, 1975, s.5

²⁹ Silier, 35.

1931, 1936 ve 1941 tarihlerinde yapılan kanun değişiklikleriyle Hayvanlar vergisi son şeklini almıştır. Son şekline göre Türkiye sınırları içinde bulunan bütün hayvanlar; koyunlar, tiftik keçileri, sığırlar, mandalar, atlar, katırlar, develer, eşekler ve domuzlar vergiye tabii tutulmuştur. Kaydın yapıldığı mali yıl içinde doğan davar ve domuzlar, 2 yaşından küçük sığır, manda ve develer, 3 yaşından küçük at, katır ve eşekler, damızlıklar, nakliyatta, askeri ihtiyaçlarda kullanılan hayvanlar vergi dışı bırakılmıştır. Vergi yine hayvan başına hesaplanır ve alınır. Vergi, hayvan sahiplerinin her yılın Nisan ayında köylerde muhtarlıklara, şehir ve kasabalarda Belediyelere yaptıkları beyana göre tarhedilirdi. Beyanlar bir deftere hayvan cinsi ve adetleri itibariyle kaydedilir, beyanı yapana imzalatılırdı. Verginin son nispetleri koyun ve keçi başına 35, manda başına 100, deve ve domuz başına 125, at başına 10 kuruş idi³⁰

Hayvanlar vergisine son şeklini veren 1936 tarih ve 2897 sayılı kanun ile bunu değiştiren kanunlar, zirai kazançları da gelir vergisi kapsamına alan 31.12.1960 tarih ve 193 sayılı Gelir Vergisi kanununun 124. maddesiyle 1.1.1962 tarihinden itibaren tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

B. İzmir İktisat Kongresi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin mevcut ekonomik durumunu ortaya koymak ve buna yönelik bir hareket tarzı (politika) belirleyebilmek açısından bir kongre yapılması gereği duyuldu. Zamanın iktisat vekili Mahmut Esat Bey'in mesleki temsil ilkesine göre örgütlediği kongre 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında 1135 delegenin katılımıyla gerçekleşti. Kongre temel olarak dört ana grup tarafından temsil edilmekteydi. Bunlar:

³⁰ Doğan, s.32.

- 1- Sanayi grubu
- 2- Ticaret grubu
- 3- Tarım grubu
- 4- İşçi grubu

Kongrede temsil edilen bu dört gruptan tarım grubu kendi durumuyla ilgili önerilerde bulunmuştur. Milli mücadele yıllarının niteliği açısından bu önerilerin tarım kesimi açısından devrim sayılabilecek nitelikler taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda kongreye katılan diğer grupların görüşleri ve kabul edilen hususlar aşağıda incelenmeye çalışılmıştır:

Kongrede her grup kendi problemlerini ve bu problemlerine çözüm bulma yönünde görüşlerini beyan etmişlerdir. Kongrede liberal sanayileşmeci eğilimler ağır basmaktadır.

Kongrede en etkili grup, İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin yerini almaya istekli tüccar gurubudur. İzmir İktisat Kongresinde ele alınan konular, gerçekleştirilme yolları, finansman olanakları ve öncelik dereceleri saptanmadan ileri sürülmüş genel bazı dileklerden ibarettir. Ancak bu dilek ve öneriler ileriki zamanlarda yavaş uygulamaya konulmuştur.

İzmir İktisat Kongresinde Tarım Kesimiyle ilgili olarak alınan kararlar:

- 1- Reji idare ve usulünün kaldırılması,
- 2- Tütün ziraat ve ticareti serbest olup, ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması tütün vergilerinin üreticilerden münasip şekilde alınması,

3- Köylülere, çiftçilere, ziraatin teorik ve pratik olarak öğretileceği çiftliklerin oluşturulması; kışla talimhahlarında uygulamalı zirai eğitimin verilmesi.

4- Güvenliğin sağlanması, cehaletin kovulması için eğitimin izalesi.

5- Taşrada vukubulacak; hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği soygunculuk vesair olayların önlenmesi, bunun için göçebe olan kıptilerin yerleşik hale getirilmesi, köylerin toplulaştırılması, güvenlik hizmetlerinin artırılması, haberleşme ağının yaygınlaştırılması.

6- Ormanların yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, yanan ormanların kampanyalarla tekrar eski haline dönüştürülmesi.

7- Aşarın kaldırılması.

8- Meyve ağaçlarının çoğaltılmasını sağlamak için; meyva ağaçlarının meyva vermeye başladıktan sonra beş yıl boyunca vergiden istisnası.

9- Köylülere kurutulacak bataklıkların on beş yıl her çeşit vergi ve resimlerden istisna edilmesi.

10- Hayvancılığı geliştirecek her türlü tedbirlerin alınması. Damızlık hayvanların hiçbir biçimde kesilmemesi ve dışarıya satılmaması. Vergi alınmadan dış alımların yapılması.

11- Hükümetin Ziraat Bankası'ndan aldığı paraları diğer borçlara göre öncelikle ve çabuk bir biçimde ödemesi ve bundan sonra Ziraat Bankası sermayesinin hükümetçe hiçbir nedenle başka bir yönde kullanılmamasının sağlanması.

12- Çiftçilere kısa vadeli krediler verilmesi.

13- Tarık Bedel-i nakdisi adıyla çiftçilerin ödedikleri yol vergisi, köylülere yol yapılmasını sağlayamadığından bu verginin kaldırılarak yerine “amele-i mükellefe” yönteminin konulması, bedenen çalışmayanlardan “bedel-i şahsi” alınması.

14- Tarımda makineleşmenin sağlanması.

15- Tarım aletlerinin gümrük vergisi ödemedenden dış alımlarının sağlanması.

16- Traktörler için kullanılan petrol ve benzinde olduğu gibi çeşitli yağların da vergisiz dış alımların sağlanması.

İzmir İktisat Kongresinde tarım kesiminde alınan en önemli kararı çiftçi grubunun önermiş olduğu; Aşar vergisinin kaldırılmasının kabulüdür. Nitekim bu karar, iki yıl sonra uygulamaya konulmuş ve aşar vergisi kaldırılmıştır.

İzmir İktisat Kongresinin en önemli özelliği “Milli mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı bağlar kuramamış olan İstanbul ve İzmir’in Türk-Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidarla kaynaşmalarında önemli bir ilk adım oluşturmuştur”³¹. Kısacası ülkenin ekonomik dinamikleri ve yeni Cumhuriyet yönetiminin kaynaştığı, mevcut sorunlar ve bu sorunların çözüm yollarının arandığı bir nitelik taşır.

C. Lozan Barış Anlaşması ve Tarıma Etkileri

Kurtuluş Savaşı sonrası Lozan’da imzalanan anlaşma hiç şüphesiz Türk ekonomisine etkileri 1929 yılına kadar gümrük düzenlemelerine getirilen

³¹ Boratav, s.34.

sınırlamalarla; 1929 sonrasında da 1954 mayısına kadar Osmanlıdan kalan dış borçların ödenmesi nedeniyle iktisadi gelişme sekteye uğradı. Lozan Barış Anlaşmasının ekonomik etkileri:

- Kapitülasyonların kaldırılması
- Yabancılara verilen ayrıcalıklar sorunu
- Osmanlı borçları
- Gümrük düzenlemeleri
- Savaş zararları
- Nüfus değişimi
- Musul sorunu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerinden, devletin son bulduğu tarihe kadar yabancılara tanınan ekonomik ticari ve yasal ayrıcalıkların tümüne kapitülasyon denilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı başında Osmanlı Devleti kapitülasyonların tek yanlı olarak kaldırıldığını duyurmuştu. Lozan'da kapitülasyonlar uzun tartışmalardan sonra tümüyle kaldırıldı.³²

Osmanlı İmparatorluğunun güçlü olduğu dönemlerde kapitülasyonların zararı yoktu. Çünkü aynı haklardan Osmanlı tüccarları da dışarıda yararlanıyorlardı. Ancak devletin zayıfladığı dönemlerde Avrupalı tüccarların ödeyecekleri gümrük vergileri en düşük düzeylerde tutuluyor; pek çok durumda müstemin, yerli tüccarlardan daha az vergi ödüyordu³³.

³² Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, I. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası, 1983, s.34.

³³ Pamuk, s.148.

Bu durum yerli tüccarların, m stemine karşı rekabet gücünü zorluyordu. Osmanlı tüccarı k r marjını koruyabilmek uğruna fiyatları yükseltiyor; bu da ihracatı daha cazip hale getiriyordu.

Lozan anlaşmasının hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı, ayrıca Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyetine düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlayacağı yılda büyük buhranın başlangıç yılı olan 1929'dır. 1923-1929 yıllarında tarımsal hasılanın %20'nin ihraç edildiği belirtilmektedir.³⁴

1923-1929 yılları tarımsal üretim bakımından "Altın yıllar" olarak görülebilir.  nk  bu yıllardaki barış ortamı erkek nüfusun yeniden toprağa dönmesine imkan vermiştir. Tarım kesimindeki bu üretim artışı; tarıma yönelik olumlu politikaların, fiyat ve vergi değişkenleri yoluyla çiftçiler lehine kaynak yaratan sonuçlar belirleyici olmuştur.

Ancak 1929 yılında başlanan Osmanlı dış borç ödemeleri 1954'e kadar s rmuşt r. Hammadde ihracatının % 60-72'si tarımsal ürünlerden oluşuyordu.³⁵

1954 yılına kadar süren Osmanlı dış borç ödemeleri tarım ve sanayi sektörünün gelişmesi için sarfedilecek kaynağın dışarıya akması demektir. Bunun şüphesiz 1929-54 dönemi boyunca h k metlerin fiyat ve vergi politikalarının tespitinde etkili olduğu düşünülebilir.

Gümrük tarifeleri Lozan'da önemli tartışma konularından biriydi. Lozan anlaşmasına ek olarak imzalanan ticaret sözleşmesi ise beş yıl süreyle Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarını kaldırmasını ve yenilerinin

³⁴ Boratav, s.38.

³⁵ Boratav, s.38.

konmamasını; gümrük tarifelerinin ise beş yıl süre ile değişmemesini öngörmekteydi.

Bütün bunlar, yeni gelişmekte olan tarımın ve tarıma bağlı sanayinin beş yıl boyunca dış rekabete karşı korumasız hale gelmesi demektir.

II- 1923-1950 ARASI TARIMDAN ALINAN DİĞER VERGİLER

Türklerin öteden beri en yoğun uğraşları tarım ve hayvancılıktır. Bu sebepten cumhuriyetin kurulduğu yıldan günümüze kadar, tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi büyük olup, Türkiye ekonomisinin adete bel kemiğini oluşturur. Gerek çalışan nüfusun %70'ine yakınının bu kesimde istihdam olması ve gerekse tarımsal alandan alınan vergiler; Osmanlı İmparatorluğu ve cumhuriyetin kurulduğu yıllarda toplam vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü teşkil ediyordu.

Yıllar itibariyle cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal vergiler % 45'i buluyordu. 1924 yılında bu oran % 29'du. Aşar vergisinin kaldırılmasıyla bu oran düşmüş, 1950'ye kadar bu oran %11'lerde seyretmiştir. Bu da gösteriyor ki tarımsal vergilerin merkezi maliye için önemi büyüktür. 1923'de Büyük Millet Meclisinin çıkardığı ilk kanun; Aşar vergisinin oranının artırılması ile ilgili, tarımsal nitelikli bir vergidir.

Tarım sektörü gerek sağladığı istihdam düzeyi ve gerekse bu sektörden sağlanan vergi gelirleri açısından çok önemli bir yere sahiptir. 1923-1950 yılları arasında tarım sektöründe yer alan vergileri incelemekte fayda var. Bu vergiler Aşar vergisi, Ağnam (hayvanlar) vergisi, toprak mahsulleri vergisi ve nisbeten varlık vergisidir.

A. Varlık Vergisi

Çiftçiyi etkileyen bir diğer vergi varlık vergisidir. Varlık vergisi çiftçiyi kısmen etkilemiştir. 1942 yılında konan bu verginin esas gayesi şöyledir:

Varlık vergisinin esas gayesi istisnai harp kazançlarının vergilendirilmesiydi. Büyük toprak sahibi Emin Sazak'a göre harp yılları içinde

hükümet eski uygulamayı yıkmış ve savunma ihtiyacı için çiftçiden aldığı erzak ve hayvanın parasını ödeme yolunu tutmuştur. Ancak bu ödemeler devlet maliyesine çok ağır gelmeye başlamış, normal vergileri de yükseltmek imkanı bulamamıştır. Bu durumda iki yoldan birini seçmek gerekiyordu. Ya sözü edilen ürün ve hayvanlar devletçe parasız olarak alınacak; (ki bu halde savaşın bütün ağırlığı çiftçiler üzerine yıkılacaktı) yahut da varlık vergisi gibi olağanüstü bir yola gidilecekti. Hükümet ve meclis ikinci yolu seçti; bu yol vergi usullerini ihlal ediyordu ancak, çiftçi çıkarlarının şöhretli savunucusu Emin Sazak: “Bunu bilerek yaptık ama daha çok adaletsizlik, daha çok yanlışlık olacak sanıyordum.” Çiftçi çıkarlarının bu şöhretli sözcüsü böylece, varlık vergisinin “%25 kararı” sonunda çiftçiye yapılan ödemelerin artmasından doğan ilave mali yükün İstanbul burjuvazisine yüklenmesi anlamına geldiğini ima etmiş oluyordu.

Zaten 12 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı varlık vergisi kanununun b fıkrasına göre varlık vergisi kapsamında büyük çiftçiler de sayılıyordu. Büyük çiftçiler, yeni işlerinin idaresine hanel getirmeksizin vergi mükellefiyetini ifa edeceklerle ilgili komisyonlarca tespit edilen varlık vergisi Cumhuriyet tarihimizde bütün sosyal zümreleri derinden etkilemiş, daha çok gayri müslim vatandaşlarımıza uygulanmış (toplam tahsilatın % 55’i azınlıklara aitti) adaletsiz bir vergi uygulamasıdır.

B. Toprak Mahsulleri Vergisi

Bu vergi aşarı andıran, toprak ürünleri üzerinden hesaplanan aynen veya parasal olarak tahsil edilen keyfilik unsurları ile varlık vergisini andıran bir vergidir. 1944’de kabul edilen bu vergi gayri safi üretimden %10 oranıyla aşarı andırıyordu. Toprak mahsulleri vergisi varlık vergisinin aksine, büyük ve küçük çiftçi arasında fark gözetmeyen bir kanundur. Bu yüzden en ağır yükün piyasaya pek az açılmış ve esasen savaş şartlarında üretimi düşmüş, sadece kendi boğazı

için üreten küçük köylüye yüklendiği tahmin edilebilir. Kanuna göre, ayrıca etkilenen cetvellerde sayılan çeşitli toprak ürünlerinin gayri safi üretim değerleri veya miktarları verginin matrahıdır.

Hububat ve bazı bakliyat ürünleri aynı vergi olarak verilir; sınai bitkiler için ise vergi nakten ödenir. Mükellefin beyanı matrahın tesbitinde hareket noktası olmakla birlikte, vergi uygulamasında maliye memurlarının tedbirlerinin, varlık vergisinde olduğu gibi ana rolü oynadığı söylenebilir.³⁶

Vergi nispetinin %10 olması her ne kadar aşarı çağrışırsa da, gerek verginin bir kısmının nakdi olmasıyla ve gerekse verginin tahsil biçimiyle aşardan farklıdır.

Toprak Mahsulleri Vergisinin tahsil edilebilmesi için 5000 memurun gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak bu memurların yanı sıra aşarın tahsilinde yararlanılan mekanizmaların da kullanılması öngörülmüştür. “Yeni yasa tasarısında sözkonusu olan toprak mahsulleri vergisi kısmen çeşitli yerlerdeki aşar tüccarlarına, kısmen de ülkenin en büyük tüketim bölgelerini oluşturan İstanbul ve İzmir yöreleri ile Karadeniz sahillerine yapılan hububat vesair toprak ürünleri taşımalarının esasen demir yolu ve deniz taşıma araçlarıyla yapılmakta olması esasına dayanmaktadır.”³⁷

Ayrıca bazı illerde Emanet usulü ile alınan hububat aşarı mekanizmasının da devam edeceği belirtilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisinden elde edilen gelirin önemli bir kısmının 5000 memur gibi olağanüstü bir memur kadrosu tarafından kullanıldığı tahmin edilebilir³⁸. Uygulandığı üç yıl boyunca 1944, 1945

³⁶ Boratav, ss. 263-266.

³⁷ Silier, s.37

³⁸ Silier, s.39

ve 1946 yıllarında toprak mahsulleri vergisine ait 192 milyon liralık ayni ve nakti tahsilat yapılmıştır.

III. MİLLİ KORUMA KANUNU VE TARIMA ETKİLERİ

1940-1945 döneminin en önemli iktisadi kanunu, şüphesiz ki Milli Koruma Kanunu'dur. Bu kanun köylünün büsbütün yoksullaşmasına yol açmıştır. Milli koruma kanununun verdiği yetkilere dayanan devlet, tarım ürünlerinin fiyatını çok düşük tutmakta, bu ise köylü yığınlarında ve eşrafta geniş hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Bu tedbirlerin yarısını köylüden alınan yol vergisi, hele 1943'de çıkarılan Toprak Vergisi savaş bunalımını adeta köylünün üzerine yüklemektedir. Ürününün %10-12'sini Toprak Vergisinden ötürü ayni olarak devlete vermek zorunda olan köylü, çoğu halde varını yoğunu satmakta, el kapısına ırgat gitmektedir.³⁹

Milli Koruma Kanunu, bakanlar kuruluna ekonominin bütününe düzenleme imkanı sağlayan çok geniş yetki ve görevler veren ve bu yetkilerin, esas olarak kararnamelerle icrasını öngören bir kanundur. Bakanlar kurulu kanunu uygulamaya başlayınca durum ilan ve TBMM'ye arz edilir. Bakanlar kuruluna verilen görev ve yetkiler ancak olağanüstü hallerde yani;

Seferberlik,

Devletin bir harbe girmesi ihtimali ve Türkiye'yi ilgilendiren yabancı devletler arasında bir savaş durumunda sözkonusudur.

Ekonominin tümünde olduğu gibi, tarım kesimi de Milli Koruma Kanununun mücadeleci yetkilerinden etkilenmiştir. Gerekli görülen bölgelerde

³⁹ Boratav, s.266.

hangi ürünlerin ekilebileceğini hükümet tesbit edebileceği gibi, ekilmeyen 500 hektardan fazla araziye bir bedel ödemek şartıyla bizzat işletebilir⁴⁰.

Milli Koruma Kanunu gerektiğinde çiftçinin arazisine müdahale edebileceği gibi, çiftçinin emeğini yönlendirme yönünde yetkiye haiz kılıyordu. Şöyle ki: “Çalışabilir durumdaki biri ikametgahından 15 km mesafedeki özel veya devlete ait çiftliklerde uygun bir ücretle çalıştırılmakla mükellef tutulabilir. Kanundaki mecburiyetlerin ve mükellefiyetlerin ihlali cezai müeyyidelere bağlanmıştır.”⁴¹

Görüldüğü gibi II. Dünya Savaşına girmeyen Türkiye Cumhuriyeti; her an savaşa girecek gibi bir ekonomi politikasını izlemiş; vergi politikasını ona göre oluşturmuştur. Haliyle olağandışı uygulamalara maruz kalan sosyo-ekonomik zümreler bu uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

⁴⁰ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, I. Baskı, İstanbul: 1989, s.311

⁴¹ Boratav, s.247

Üçüncü Bölüm
1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ
TARIM KESİMİNE ETKİLERİ

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TARIM KESİMİNE ETKİLERİ

I. BUHRANIN KÖYLÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

Kapitalist dünya sisteminin merkezini derinden sarsan 1929 buhranının, bu sisteme bağımlı ve az gelişmiş çevresini oluşturan ülkelerde de kendini hissettirdi. Ancak bu kriz Türkiye'nin de içinde bulunduğu az gelişmiş ülkeler de kendi öz dinamikleriyle sanayileşmeye yönelme fırsatı yarattı.⁴² Ancak biz burada ekonomik buhranın, tarımsal yapıyı, çiftçi kesimini, üretim yapısını nasıl etkilediğini inceleyeceğiz.

Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin başlıca hububat üreticisi olmaları; Türk çiftçisinin satınalma gücü şiddetle düşerken yaşama masraflarının nasıl nisbetsiz bir şekilde arttığı çok açık olarak görülmektedir.

Büyük iktisadi Buhran Zamanında Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği politika buğday fiyatlarını koruma tedbiridir. Buğday fiyatları 1930 yılından itibaren mütemadi olarak ve şiddetle düşmeğe başlamıştı. 1931'de bu düşme felaket halini aldı ve ertesi yıl da devam edecek gibi görünüyordu. Bunun üzerine iç pazarda buğday fiyatlarını korumak lüzumu duyuldu. ve bu maksatla 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" çıkarıldı. Bu kanunun birinci maddesi, hükümete, fiyatları korumak ve tanzim etmek gayesiyle lüzum gördüğü takdirde buğday alıp satmak selahiyeti vermekte, bu yüzden doğacak senelik bir milyon liraya kadar zararların devlet bütçesinden karşılanmasını ve eğer kâr doğarsa silo ve depolar inşasına sarf edilmesini öngörmekteydi.

⁴² Boratav, s.249.

Buğday Koruma Kanununun amacı, fiyatların aşırı düşmesini önlemek ve aynı zamanda bu fiyatlardaki mevsimlik dalgalanmaların şiddetini azaltmaktır⁴³.

Destekleme politikasında rol oynayan diğer bir faktör, pamuk ve şeker pancarı üretiminde görece olarak büyük üreticilerin, tütün, fındık ve diğer bazı ticari ürünlerde ortaklık yoluyla topraklarını işleten büyük toprak sahiplerinin, mahalli bankaların ve ihracatçı tüccarın üretim ve pazarlamada önemli ağırlıklarının olmasıdır. Diğer bir deyişle, hububat üreticileri kitlesinin desteklenmesi sanayi ürünlerinin satılacağı iç pazarın genişletilmesi açısından önemli iken, büyük üreticilerin hakim olduğu ürün dallarının fiyat politikası ile teşviki, doğrudan bunların sermaye birikimlerini artırması bakımından önem taşımıştır⁴⁴.

Kısacası 1929 buhranı tesirini Türk köylüsü üzerinde 1932'de ağır şekilde hissettirdi. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu buğday koruma kanunu çıkardı. Ziraat Bankasını bu işe yetkili kıldı. Daha sonra Ziraat Bankası bu görevi 1938'de T.M.O. kısmen devredildi.

1929 buhranının köylü üzerindeki etkileri buhranın ilk yıllarında daha çok tahıl üretimi yapan küçük çiftçileri etkilemiştir. Buğday fiyatlarındaki aşırı fiyat düşüşüne hükümet müdahale etmiş; ünlü buğday koruma kanununu çıkarmıştır.

Pamuk, tütün, şeker pancarı gibi tarımsal sanayi ürünlerine uygulanan teşvik ise bunları üreten büyük üreticilerin sermaye birikimlerini artırması bakımından önem taşır.

⁴³ Boratav, s.51.

⁴⁴ Reşat Aktan, *Türkiye'de Zirai Mahsullerin Fiyatları*, I. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay. 1988, s.290.

II. 1929 EKONOMİK BUHRANINI HAFİFLETME ÇABALARI

I. Buğdayı Koruma Kanunu

Büyük iktisadi buhran hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısı olan Türkiye'yi derinden etkiledi. Zaten gelişmiş kapitalist ülkelerde var olan sanayi ve tarımsal ürünlerindeki fiyat düşüşleri az gelişmiş ülkelerin ihracatını ve dolayısıyla tarımsal mamüllere karşı olan talebi kıstı; bu da tarımsal ürünlerin fiyatının aşırı şekilde düşüşüne neden olmuştur.⁴⁵

İktisadi Buhran zamanında takip edilen tarımsal ürünlerin fiyatlarına yönelik en önemli uygulama "Buğday fiyatlarını koruma tedbiridir".

Buğday fiyatları 1930 yılından itibaren sürekli olarak ve şiddetle düşmeğe başlamıştı. 1931 yılında bu düşme felaket halini aldı ve ertesi yıl da devam edecek gibi görünüyordu. Bunun üzerine iç pazarda buğday fiyatlarını korumak lüzumu görüldü ve bu maksatla 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" çıkarıldı.

Buğday Koruma Kanununun amacı, fiyatların anormal derecede düşmesine mani olmak ve aynı zamanda bu fiyatlardaki mevsimlik dalgalanmaların şiddetini azaltmaktır.

Buğdayı Koruma Kanunu, buğday fiyatlarının daha fazla düşmesini önlemiş ve bilhassa ürünü satmak imkanını elde edebilen çiftçilere faydalı olmuştur. Fakat alımların kısıtlı olması nedeniyle fiyatlar hissedilir derecede yükselmemiştir. İkinci önemli etkisi, hükümetin çiftçilerin müşkül durumunu

⁴⁵ Silier, s.78.

takdir ederek yardım teşebbüsünde bulunması psikolojik bakımdan faydalı olmuştur.⁴⁶

Büyük iktisadi buhran zamanında bütün tarımsal ürünlerin fiyatlarında bir düşüş görülmüştür ancak özellikle buğdayla ilgili bir fiyat düzenlemesi yoluna gidilmesinin sebebi, çalışan nüfusun %70'e yakın bir kısmının tarım kesiminde çalışması ve buğdayın bir temel besin maddesi olmasıdır.

⁴⁶ Boratav, s.48.

Dördüncü Bölüm

TARIM KESİMİNE YÖNELİK FİYAT POLİTİKALARI

TARIM KESİMİNE YÖNELİK FİYAT POLİTİKALARI

I. GENEL OLARAK

Zirai fiyat politikası umumiyetle iki gaye güder. Bu gayelerin birincisi çiftçi sınıfına, diğer ekonomik sektörlerde elde edilen kazançla orantılı, makul bir gelir temin etmektir. Bu maksatla, ziraat mahsulleri satın alma güçleri diğer fiyatlarla adil bir münasebet halinde tutulmaya çalışır. Zirai fiyat politikasının ikinci gayesi, Ziraat mahsulleri fiyatlarının istikrarını temin etmek ve bu fiyatlarda görülen şiddetli dalgalanmaları izale etmek veya azaltmaktır.

Arzın talebe uydurulması için çiftçi sınıfının gönüllü olarak birleşmeleri ve müştereken bazı tedbirler almaları mümkündür. Bu tedbirler arasında satış kooperatifleri kurmak veya marketing anlaşmaları yapmak suretiyle mahsullerin piyasaya arzını zaman ve mekan bakımından ayarlamak en başta gelir. Bazen de devlet çiftçilere mahsullerini elverişli zamanlara kadar saklayabilmeleri için kredi imkanları sağlamaktır. Koza, silo ve depolama imkanları temini elverişli bir politika tatbiki vesaire suretiyle de devlet çiftçilere bu mevzuda kolaylıklar sağlayabilir.⁴⁷

II. FİYAT POLİTİKALARININ TARIMSAL GELİŞMEYE

ETKİLERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve öncesinde Türk köylüsünün durumu içler acısıydı: Daha 1920'lerde köylünün İstanbul'da hamallık yapmaya gelmesinin sebebi bir çift öküzle bir tarlacık alabilmek için para biriktirmek ihtiyacıdır. Bu yüzden köyünden senelerce uzak kalabilmektedir. 1926'da köylünün kredi

⁴⁷ Silier, s.48

ihtiyacını temin ve murabaha sisteminin ilgası için “itibari zirai birliklerin” kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu şehirli tüketicilerin menfaatlerini korumaya çalışmakta, bu arada üreticileri ya büsbütün unutmakta veya onların menfaatlerini tali derecelerde telakki etmekte idi. Böyle bir politikanın neticesi olarak ziraat mahsülleri fiyatlarının daimi bir baskı altında bulundurulması, umumiyetle çiftçi sınıflarının aleyhine sonuçlar vermekte idi.

Cumhuriyet devrinde bu eski gelenekten vazgeçmek pek kolay olmamıştır ve uzun müddet ziraat mahsulleri fiyatları şehirli tüketicilerin menfaatleri bakımından müteala edilmiş ve ele alınmıştır.⁴⁹

Ancak bu dönemde Aşar’ın kaldırılmasıyla meydana gelen bütçe açığı dolaylı vergilerin artırılması sonucunu doğurmuş; bu da kentli emekçi-tüketici sınıflardan tarım kesimine bir gelir aktarımı olarak yorumlanabilir.

1929 Dünya İktisadi Buhranına kadar devlet bir müteşebbis gibi hareket etmiş; mümkün olduğunca düşük fiyatlarla bu mahsülleri elde etmeyi gaye edinmiştir. “Anadolu çiftçisinin başka alternatif yok nasıl olsa bu mahsülleri her fiyatta yetiştirmek zorundadır.” anlayışı hakimdir.

Ancak buğday fiyatları 1929’da ilk defa üretici lehine gözönünde bulunduruldu. Bunlardan en önemlisi iktisadi buhran zamanında takip edilen buğday fiyatlarını koruma tedbiridir.⁵⁰

⁴⁸ Silier, s.292.

⁴⁹ Aktan, s.275.

⁵⁰ Silier, s.44.

Bütün bunlara rağmen bu dönemi tarım kesiminde üretimin altın yılları olarak nitelendirebiliriz. Fiyat endekslerinin 1923-24 ortalaması 100 kabul edilirse Buğday/sanayi fiyatları arasındaki oran 1928-29'a 144'e çıkmaktadır. Farklı bir ifadeyle bu iki kategori arasında hesaplanan iç ticaret hadleri dönemin başı ve sonu arasında % 44 oranında buğday lehine dönmüştür. İç ticaret hadleri tütün/sanayi ve pamuk sanayi fiyatları için hesapladığımızda görece fiyatların aynı dönem içinde tütün lehine % 29, pamuk lehine % 26 döndüğü saptanmaktadır.⁵¹

Ancak 1929 Dünya Buhranı etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen büyük düşmeler çiftçi nüfusun hayat koşullarında ciddi sarsıntılar yarattı. Buğday fiyatı 1929'dan 1932'ye kadar %66 düştü. Köylünün bankalara tefecilere devlete borçları ise bir önceki yılın yüksek fiyat koşullarınca belirlenmişti. Dolayısıyla bu yıllar çiftçi nüfusunun büyük bir huzursuzluğa sürüklendiği bir zaman dilimidir.

Üç önemli ve tipik ürünün (buğday, pamuk, tütün) fiyatlarını sanayi fiyatlarla karşılaştırsak 1929'dan sonra hızla tarım aleyhine dönen iç ticaret hadlerinin, tütün ve pamuk üreticileri için 1951'den sonra düzeldiğini, buna karşılık Buğday/sanayi fiyat oranlarının buhran sonrası düzeyde kaldığını gözlüyoruz. Buğday/ sanayi fiyat endeksleri arasındaki oran, 1924=100 alınırsa 1931-32'de 70'e düşmüş iken 1938'de hala 68'de kalmaktadır.⁵²

1930'larda buğday fiyatını desteklemekle başlayan ürün fiyat politikası yani buğday koruma kanunu buğday fiyatlarını daha fazla düşmekten korumuş ve bilhassa mahsulünü satmak imkanını elde edebilen çiftçilere faydalı olmuştur. Buğday koruma tedbirlerinin ikinci neticesi fiyattaki mevsimlik dalgalanmaları

⁵¹ Aktan, s.289.

⁵² Aktan, s.290.

azaltmasıdır. Fakat banka 1935 yılında mübayalarını azaltınca fiyat dalgalanmaları yeniden görülmeye başlandı.

Ancak Buğday Koruma Kanununun köylünün üzerinde müspet tesiri de görülmüştür. Zira, hükümetin, çiftçilerin müşkül durumunu takdir ederek yardım teşebbüsünde bulunması psikolojik bakımdan faydalı olmuştur.⁵³

1935 yılında 2834 sayılı kanunla kurulan tarım satış kooperatifleri ile birliklerin görevi ortaklarının ürünlerine sürüm olanakları sağlamak, ham ürünleri işlemek, aracılar karşı üreticinin ürünlerini değerlendirmek, piyasada etken bir rol oynayarak fiyat dalgalanmalarına karşı üreticileri korumaktır. Tarım Satış Kooperatifleri en az on çiftçinin biraraya gelmesiyle kurulabilmekte ve kooperatifin sermayesi üyeler tarafından taahhüt edilen hisselerden oluşmaktadır. Kooperatifler birliğini kurmak için ise en az üç kooperatife gereksinme vardır.

Tarım sektöründe; çiftçinin kredi temini, üretilen ürünlerin korunması, tarımsal ürünlerin fiyatlarında istikrarın sağlanması yönünden diğer önemli kuruluş ise Toprak Mahsulleri Ofisidir. 1938'de çıkarılan 3491 sayılı kanunla kurulan TMO'nin görevleri; Türkiye'de üretilen hububatın fiyatlarını üreticinin emeğini koruyucu bir düzeyde tutmak, hububat piyasasını korumak ve düzenlemek, bu amaçla yeterli miktarda stok bulundurmaktır. TMO Bakanlar Kurulunun saptayacağı fiyat üzerine hububat alımı ve satımı yapar ayrıca hububat ithal ve ihraç hakkına da sahiptir.⁵⁴

1942-43 yıllarında tarım kesiminde en yüksek fiyat artışları buğdayda gözlenmektedir. Buğday fiyatlarında meydana gelen olağanüstü sıçrama olağanüstü kazançlara yol açmıştır. Pamuk ise, fiyat hareketleri bakımından sınai fiyatlarla paralel bir görüntü içermektedir. 1942 Temmuzunda ilk olarak hububat

⁵³ Boratav, s.42.

⁵⁴ Boratav, s.62.

alım fiyatları yükseltildi. Ve ürünün % 25'inden fazlasının piyasa fiyatlarından satımı için serbest bırakıldı. İaşe müsteşarlığının lağvına paralel olarak diğer gıda maddelerinde de fiyat denetimleri kaldırıldı veya hafifletildi. Bu politika değişikliği kentlerde fiyatları ve çiftçi-tüccar kazançlarını büyük ölçüde artıran sonuçlar yaratacaktır. Buğday fiyatlarının %200 ve %120, genel fiyat düzeyinin ise %90 ve %75 dolaylarında artırdı 1942 ve 1943 yılları, savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı yıllar olmuştur.

Hükümetin bu süreçler sonunda oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı getirdiği savunma mekanizmasının tarım kesimine yansması Toprak mahsulleri vergisi olmuştur. 1944'te kabul edilen bu vergi gayri safi üretimden %10 alınması ile aşırı andıran ve 1946'da kaldırılan bu vergiden savaş yıllarında 167 milyon lira toplanmıştır. Toprak mahsulleri vergisi, aşarın kaldırılmasından beri ilk kez tarıma yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi olarak önem taşır ve piyasa için üretmeyen küçük ve yoksul köylünün üzerinde çok ağır bir yük oluşturduğu tahmin edilebilir.

1946-1953 yılları esas olarak tarımsal gelişme yıllarıdır. Tarım kesiminin milli hasıla içindeki payı 1946-47'de ortalama olarak %43.6 iken, 1952-53'de bu oran %44,7'ye çıkmıştır. Aynı yıllar sanayi sektörü %15,2'den %13.4'e düşmüştür.⁵⁵

III. FİYAT POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA ZİRAAT BANKASI'NIN ROLÜ

Türkiye'nin bankacılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine rastlayan 1860'lı yıllarda ülkeye gelen yabancı bankalarla başladı. Ancak ülkedeki yabancı bankalar sadece ticari bankacılık alanında faaliyet gösteriyordu. Aslında

⁵⁵ Aktan, s.292.

imparatorluk içinde kırsal kesim büyük önem taşıdığından, tarımda finansman sorunu ciddi boyutlara ulaşıyordu. Bu sorunu çözmek ve tarımda çalışanların kredi gereksinimlerini karşılamak amacıyla dönemin Niş Valisi Mithat Paşa 1863 yılında Pirot kasabasında bugünkü Ziraat Bankası'nın çekirdeği ve ulusal bankacılığımızın başlangıcını oluşturacak olan "Memleket Sandıkları" nı kurdu. Bu sandıklar hızlı bir gelişme potansiyeline sahip olmasına rağmen, sermaye azlığı nedeniyle zamanla istenilen düzeyde çalışamaz hale geldi. Devamlı sermaye akışını sağlamak amacıyla 1883 yılında aşar vergisinin % 10 oranında artırılması ile oluşan menafi hisseleri memleket sandıklarına aktarıldı ve bu sandıklara "Menafi Sandıkları" adı verilirdi.

Ancak tarım kesiminde kredi sıkıntısı giderek artıyordu. Sonuçta yeni bir kurum oluşturulmasına karar verildi ve 1888'de ilk Milli Banka olan Ziraat Bankası kuruldu. 250 kadar menafi sandığının toplam 2 milyon Osmanlı altını tutarındaki sermayesi Banka'ya devredildi.⁵⁶

Bu aşamadan sonra memleketin 331 yerinde bulunan Menafi Sandıkları Ziraat Bankası'nın mahalli teşkilatı olarak çalışmaya başlamıştır.

23 Mart 1916'da Bankanın hukuki bünyesinde bir değişiklik yapılmamakla beraber, Zirai kredi muamelelerine teminat bakımından genişlik verilmiş, alacaklarının süratle tahsiline imkan verecek hükümler getirilmiş ve Ziraat Bankası muamelelerinin harç ve resimlerden muaf tutulması öngörülmüş, kârın dağılışı şeklini yeniden tanzim eden bir kanun çıkarılmış ve buna istinaden 1917 tarihli Banka Nizamnamesi hazırlanmış ve 1924 yılına kadar mevzuat değişikliği olmamıştır. 1924 yılında yapılan bütçe kanunu Bankanın gelişmesi yönünden büyük önem taşır. Banka bu tarihten sonra köylü bankası olmaktan çıkıp; karakter değiştirerek Anonim şirket olmuştur. Daha sonra 1938'de 3202 sayılı, 1949'da

⁵⁶ Silier, ss. 227-266.

5453 sayılı kanunla ve 6617 sayılı kanunla, 629 sayılı kanunla da 1965 yılında Bankanın sermayesi sürekli artırılmıştır.⁵⁷

Ziraat Bankası, köylünün kredi ihtiyacını temin etmekle; tefecinin elinde geçimini idame edemez halden kurtulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra da Bankanın bütçesi zamanın koşullarına göre sürekli artırılmış; zirai sanayinin gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Bankanın ziraat kooperatifçiliğın gelişmesine de büyük katkısı olmuş; yurdun dört bir tarafında birçok tarım kredi kooperatifleri kurmuştur. Bu kooperatiflerin faydalarından birisi de köylüler arasında yardımlaşmayı temin, kendi işini yine kendisinin başarmasını öğretmesidir.

Cumhuriyet hükümetleri, Ziraat Bankası'nın tarımsal kredi alanındaki rolünü ve doldurduğu boşluğu çok iyi bildiği için Bankanın gelişim zincirinde yasal düzenlemeler zaman yitirmeksizin çıkarmıştır. Kıtık dönemlerinde, doğal afetlerde köylünün bankaya olan borcu ya ertelenmiş veya affedilmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımında buğday fiyatlarının aşırı düşme eğilimi göstermesi, buğday fiyatlarını ve dolayısıyla üreticiyi koruma lüzumunu hissettirdi. Bu bağlamda 1932 tarih 2056 sayılı buğdayı koruma kanunu çıkarıldı. Amaç buğday fiyatlarının anormal derecede düşmesine mani olmak ve aynı zamanda mevsimlik dalgalanmaların şiddetini azaltmaktı. Kanunun tatbikatı ile vazifelendirilen Ziraat Bankası 1932 yılında II alım merkezinde hükümetin belirlediği fiyattan alım yaptı. Ziraat Bankası bu işlevi 24 Temmuz 1938'de 3491 sayılı kanun gereğince T.M.O.'ne devretti.

Ziraat Bankası, tarımsal ürünlerin alım ve satımını tanzim amacıyla kredi ihtiyacını karşıladığı aşıkardır. Bu bağlamda 1933 yılında yerli ürünler Türk Anonim Şirketi, sermayesinin büyük kısmı Ziraat Bankasında temin edilmek suretiyle kurulmuştur.⁵⁸

⁵⁷ Boratav, s.80.

⁵⁸ T.C. Ziraat Bankası Faaliyet Raporu, 1993, s.5.

Beşinci Bölüm

TOPRAK REFORMU

TOPRAK REFORMU

I. GENEL OLARAK

Az gelişmiş ülkelerin en önemli problemlerinden biri tarımsal üretimi arttırmaktır. Bu ülkelerde ve dolayısıyla Türkiye’de tarımsal üretimin artırılmasına engel olan faktörler tarımsal üretimin artırılması ve Toprak Reformu arasındaki ilişkiler ve toprak reformunun mahiyeti burada incelenmeye çalışılacaktır.

Diğer az gelişmiş ülkeler gibi Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınması da zirai kalkınma ile yakından ilgilidir. Çünkü mevcut ve süratle artan nüfusun beslenmesi, sanayiinin gelişmesi için lüzumlu döviz ve hammadde ihtiyacının karşılanması ve sanayi mamüllerine istikrarlı bir pazarın yaratılması tarımsal kalkınmaya bağlıdır. Tarımsal gelişme; toprak reformu ile yakından ilgilidir. Çünkü tarımsal üretimin artırılması için herşeyden önce tarımdaki bünye bozukluklarının düzeltilmesi gerekir⁵⁹

II. TÜRKİYE’DE TOPRAK REFORMUNUN TARİHÇESİ

Selçuklular zamanında ve Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk devrelerinde devlet tarafından özel bir hukuki statüye tabii tutulan ziraat arazisi, devletçe kontrol edildiği ve zamanın şartlarına göre iyi idare olunduğundan prodüktif bir şekilde işletilmiş ve süratle azami üretim elde edilebilmiştir.

Osmanlılar döneminde, çağdaşı ülkelerde olduğu gibi feodalite toprak rejimine rastlanmaz. Yani XX. yüzyılda bir yanda büyük toprak sahipleri, öte yanda serf haline getirilmiş köylüler görülmez. Bu toprakları millileştiren ve bunları ancak işletme karşılığı olarak çiftçilerin kullanımına terkeden

⁵⁹ Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası (1923-1973), Ziraat Bankası Yay. 1973,s.81

imparatorluk toprak rejiminin bir neticesi idi. Bu rejim çağdaş toprak rejimlerine göre bir ilerilik, bir olgunluk göstermekteydi. Bu yüzden olacaktır ki imparatorlukta toprak yüzünden ayaklanmalara rastlanmamaktadır.⁶⁰

Tanzimattan sonra 1858 Arazi Kanunu tarım topraklarının çiftçi aileleri arasında iyi bir şekilde dağıtılması, aile ocaklarının fazla parçalanmaması, işlenmeyen toprakların geri alınarak bunu işleyecek olana verilmesi gibi liberal prensiplere uymamakla birlikte, bu kanun arazi üzerinde kullanma hakkı olana, işletme, kiraya verme, satma, varislere intikal gibi mülkiyet haklarının kullanılmasına müsaade etmekte olduğu halde; üç sene müddetle özürsüz boş bırakılan toprakların üzerindeki tasarruf hakkının düşmesi ve bir de bir köy halkından başkasına satılan topraklar üzerinde o köy halkının “Şuf-a” hakkının bulunması gibi hükümler sebebiyle bir nevi toprakların büyük mülkiyet halinde mahdut ellerde toplanmasına engel teşkil ediyordu.⁶¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilen Medeni Kanun toprak hukuku üzerinde yeni esaslar getirmişse de kanun tam manasıyla tatbik edilmemesi ve bu kanunun vazettiği esaslara uygun özel kanunların çıkarılmamasından arazi mülkiyeti, arazi tasarrufu ve arazinin işletilmesi düzene konulamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrindeki usuller ve gelenekler aynen tatbik edilegelmiştir. Daha sonra mübadil ve göçmenlerin yerleştirilmesi için birtakım kanunlar çıkarılmışsa da bunlar, reform karakterinde olmadığı için tarımsal üretimin artırılmasında etkili olmamış, hatta toprak reformu konusunun daha karışık bir hale gelmesine sebep olmuştur.⁶² Toprak meselesini halletmek için 1945'te çıkarılan çiftçiyi topraklandırma kanunu Toprak Reformu açısından önemli bir gelişmedir.

⁶⁰ Aktan, ss. 292-294.

⁶¹ İbrahim Aksöz, *Toprak Reformu ile Türkiye’de Toprak Reformuna İhtiyaç*, Ankara: Baylan Matbaası, 1973, s.23.

⁶² Cemal R. Eyüboğlu, “*Toprak Reformları ve Bizim Toprak Kanunu Tasarımız*”, *Türk Ekonomisi* sayı 21, Mart 1948, s.232.

III. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

Hükümet savaştan sonra tarım sektörünü kalkındırmak tarımı ekonominin dinamik bir sektörü haline getirmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. 1945 yılında topraksız ve az topraklı çiftçileri topraklandırmak, iyi işlenmeyen büyük arazileri parçalayarak daha etkin işlenmesini sağlamak amacıyla çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkarılmıştır.

Hükümetin gerekçesinde kanunun amaçları etraflı bir şekilde belirtilmiş olup, bunlar;

- 1- Çiftçiyi yeter miktarda toprak sahibi yapmak.
- 2- Boş duran toprakları işletirmek.
- 3- Çiftçi topraklarını kurmak ve bunları cihazlandırmak suretiyle tarımsal işletmeleri, “elverişli” büyüklükte tutmak ve bu ocaklarla çiftçi ailelerinin toprakla devamlı bağlılıklarını sağlamak.
- 4- Bütün bu tedbirlerle üretimi artırmak ve nüfusun gelişmesini kolaylaştırmak; amaçlarında toplanmış bulunmaktadır.⁶³

Çiftçiyi topraklandırma kanunu tatbik edilmeden, seçim kaygıları ile 1950 seçimlerinden önce tadillere uğramış ve bu suretle esas gayesinden uzaklaşmıştır. 1950 yılından sonra kanun hemen hemen bir yana bırakılmış ve sadece politik maksatlarla hazine arazisinin dağıtılması ile yetinilmiştir. Bu şekilde dağıtılan araziler bir ailenin işgücüne kıymetlendirecek ve geçimini temin edecek büyüklükte olmadığından tarımsal üretimin artırılması mümkün olmamıştır. Bu yüzden küçük parçalar halindeki toprak dağıtımı sadece az topraklı çiftçilerin

⁶³ Eyüboğlu, s.233.

sayısını artırmıştır.⁶⁴ Ancak bütün bu çalışmalar Toprak Reformu yolunda bir çalışmanın halkaları durumundadır. Ve istenilen sonuca ulaşılmasında bu çalışmaların payı büyüktür.

IV. TOPRAK REFORMU ÇALIŞMALARI VE SONUÇLARI

1923-1950 dönemi Türkiye'nin ekonomik yapısını, tarım sektörünün yönlendirdiği, faal nüfusunun %82'si tarımla meşgul olan, milli gelirinin %70'i ile ihracatının %93'ünü tarımsal ürünlerden elde edilen Türkiye, ekonomi bakımından tamamen tarıma dayalıdır⁶⁵

Bu bakımdan, köylünün kalkınması anlayışından mahrum politikalar her türlü esastan mahrumdur. Ayrıca sanayiinin ilerlemesi konusundaki amaçlara ulaşmanın yolu ülkemizi tarımsal yönden örgütlemek ve rasyonel ve ekonomik sisteme kavuşturmakla mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilen Medeni Kanun toprak hukuku üzerinde yeni esaslar getirmişse de kanunun tam manasıyla tatbik edilmemesi ve bu kanunun vazettiği esaslara uygun özel kanunların çıkarılmaması arazi mülkiyeti, arazi tasarrufu ve arazinin işletilmesi düzene konulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrindeki usuller ve gelenekler aynen uygulanmaya gelmiştir.

1935'te Atatürk'ün direktifleri ile bir zirai iktisat kanunu hazırlanması için çalışmalara başlanmışsa da Atatürk'ün ölümü ile hazırlanan tasarinin kanunlaştırılması mümkün olmamıştır.⁶⁶ Bununla beraber II. Dünya Savaşı yıllarında Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1941 ve 1943 yılları Büyük Millet Meclisi'nde söyledikleri açış nutuklarında, ülkedeki topraksız köylüleri

⁶⁴ Aksöz, s.23.

⁶⁵ Eyüboğlu, s.233.

⁶⁶ Aksöz, s.24.

topraklandırmak ve toprağı yeterli olmayanlara toprak vermek meselesinin yakında sunulacak bir kanunla halledilmiş olacağını umduklarını tekrar etmeleri, en aşağı on seneden beri hazırlanmakta olan toprak kanununun, İkinci Dünya Savaşının en buhranlı zamanlarında bile devlet adamlarımız için hiçbir zaman hatırdan çıkmayan derin ve ihtiraslı bir halka konusu olmakla devam ettiğini göstermekte idi.⁶⁷

Toprak meselesini halletmek için 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu toprak reformu yönünden atılmış ilk adım sayılabılırsa de kapsamlı bir toprak reformu mahiyetinde değildir.⁶⁸

Ziraat Yüksek Mühendisi Ziya Arıkök'e göre, Toprak Reformu, "Bir memlekette arazi dağılışı ve mülkiyet durumu, tarımsal gelişmeyi sekteye uğratacak bir karakter aldığı ve bu yüzden ekonomik ve sosyal nizamın zarar göreceğı anlaşıldığı zaman, ele alınması gereken kanuni bir tedbir, demokrat ölçüler ve ilmi esaslar içinde bir düzenlemedir."⁶⁹

Prof.Dr. İbrahim Aksöz'e göre Toprak Reformu, dar manada "Büyük mülklerin parçalanarak topraksız köylülere dağıtımı için devletçe alınan tedbirleri ihtiva eder." Geniş manada Toprak Reformu, ziraatle ilgili ekonomik ve sosyal müesseselerin ıslahı için devletçe alınan her türlü tedbirleri ihtiva eder.

11 Haziran 1945'te kabul edilen çiftçiyi topraklandırma kanunu; büyük değişikliklere uğramış, neticede kamu arazilerinin topraksız köylüye dağıtılması şeklinde uygulanmış, daha sonra 1950 seçimleri dolayısıyla tamamen gözardı edilmiştir.

⁶⁷ Ö. Lütü Barkan, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt-6, 1944-1945, ss. 54-55.

⁶⁸ Aksöz, s.24.

⁶⁹ Barkan, s.65.

Dava ve gaye memleketin ziraatini layık olduğu, daha doğrusu bize layık olan bir seviyeye çıkarmaktır. Yoksa bitmek üzere olan XX. yüzyılın tekniğini bir tarafa itip, mevcut toprağı az veya topraksız çiftçinin az bir kısmını toprak sahibi yapmak üzere mülkiyete müdahale etmek değildir.

Aksi halde ülkede verim ve üretim artmayacağı gibi yılda bir milyona yakın nüfus çoğalışı karşısında her 3-5 senede bir toprak mülkiyetinde bir operasyona gidilmek ve kısa bir gelecekte toprağı birkaç dönümlük mikroskobik büyüklüklere bölmek gerekecektir.⁷⁰ Toprakları mikroskobik büyüklüklere bölmek toprak reformu diye ifadelendirmek son derece yanlış olur. Çünkü toprak reformu; işlerliğini kaybetmiş zirai işletmelerin ıslahı ve bu sayede verimliliğin sağlanması, aşırı derecede büyük, işlenmeyen toprakların topraksız köylülere dağıtılması, bu işletmelerin verimliliklerinin artırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması için her türlü tedbirlerin alınmasını ihtiva eder.

⁷⁰ Aksöz, s.24.

SONUÇ

1923-1950 döneminde uygulanan tarım politikalarını ve tarımsal yapıyı irdeleyebilmek için, bu yapının öncesini yani Osmanlı Devleti'ndeki yapısal durumu ve tarımsal yapıda arazi sahipliği, tarımsal mamüllere uygulanan vergi ve fiyat politikalarını incelemek; dolayısıyla Osmanlıdan kalan menfi ve müspet mirası irdelemek, Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'ye kadar uygulanan tarımsal politikaları anlayabilmek açısından faydalı olacaktır.

1923 yılı siyasi açıdan bir devrimi ifade eder, yani saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir devlet kurmuştur. Siyasi açıdan geçmişle bir uçurum meydana gelmişken, iktisadi açıdan bu söylenemez.

İzmir İktisat Kongresi, yeni kurulan Cumhuriyetin ilk önemli iktisadi çalışmasıdır. Ülkenin ekonomik bakımından portresini belirtmesi açısından önem arzeder. Bu kongrede ileri sürülen önerilerin bazılarını ilerki dönemlerde uygulamaya fırsatı doğmuştur.

Köylü üzerinde ağır bir vergi olan aşar vergisi Cumhuriyet hükümeti bütçesinin %21.3'ünü oluşturuyor ve tarımsal ürünlerin %10'u üzerinden alınıyordu. Bu verginin kaldırılmasından dolayı bütçede meydana gelen açığı hükümet Ağnam ve arazi vergilerinin oranını artırmış ayrıca şehirde yaşayan ücretlileri vergilendirmiştir.

Tarım kesimi açısından diğer önemli vergi toprak ürünleri üzerinden %10 alınması ile aşarı andıran Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. 1944'te kabul edilen bu verginin büyük ve küçük çiftçi açısından fark gözetmiş olduğu savaş şartlarında üretimi zaten düşmüş ve ancak kendisi için üreten küçük köylüye yüklendiği tahmin edilebilir.

Bu dönemde tarıma mı yoksa sanayiye mi önem verelim tartışması kendini hissettirir. Resmi politika ne pahasına olursa olsun bir işveren kesimi oluşturmak suretiyle sanayileşme eğilimi göstermektedir.

Sınai kalkınma için gerekli kaynağın yine tarımsal üretimden elde edilen gelirin, bu kesime aktarılmasıyla finanse edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda 1950'li yıllara kadar tarım sektörünün gelişmesi için bu kesime yeterli ilgi gösterilmemiştir. Tarım sektöründe makineleşme ancak 1950'lerden sonra gerçekleşebilmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye'de tarımsal ürünlerdeki fiyatlar aşırı düşmeye başlamış; hükümet bir yasa çıkararak buğday fiyatlarındaki aşırı düşmeyi önleyerek köylünün zor duruma düşmesini önlemeyi amaçlamıştır. Bu politikanın uygulanmasında Ziraat Bankası'nın rolü büyüktür.

Tarım sektöründe arazi mülkiyeti, arazi tasarrufu, arazinin işletilmesi ve verimliliğin artırılması yönünde çalışmalara ancak 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile rastlıyoruz. Bu kanun bekleneni vermemiş ancak hazine arazilerinin parçalanarak topraksız çiftçiye dağıtılması şeklinde uygulanmıştır. 1950 yılından sonra da kanun hemen hemen bir yana bırakılmış sadece politik maksatlarla hazine arazisinin dağıtılması ile yetinilmiştir.

Sonuç olarak, dönemin iktisadi anlayışını tarıma gereken önemi vermeme tarımsal gelişmeyi desteklememe ile eş anlama geldiği söylenebilir. Öyle ki tarım kesiminin refah artışı değil, sanayi için tarımsal üretim anlayışının egemenliği sözkonusudur. Türkiye'nin sanayileşme çabaları, tarımın zararına olarak lüzumundan fazla önemle ele alınmış ve ikisi arasında bir denge gözetilmemiştir.

KAYNAKLAR

AKSÖZ, İbrahim **Toprak Reformu ve Türkiye’de Toprak Reformuna İhtiyaç**
Ankara: Baylan Matbaası, 1973.

AKTAN, Reşat **Türkiye’de Zirai Mahsül Fiyatları**, Ankara: Ankara
Üniversitesi Yay. 1955.

AFET İNAN, Ayşe, **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1989.

BERZEG, Kâzım. **Türk Tarımı ve Toprak Reformu**. Ankara: Şark Matbaası,
1972

BORATAV, Korkut. **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara: Savaş Yayınları, 1982
Türk İktisat Tarihi (1908-1985) İstanbul: Gerçek Yayınları 1990.

BULUTOĞLU, Kenan, **Türk Vergi Sistemi**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1978

Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası (1923-1973) Ziraat Bankası
Yayınları.

CEM, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul:1989

COŞKUN, Sabri, **Türkiye’de Zirai Kazançların Vergilendirilmesi**, Danıştay
Tasnif ve Yayınları Birliği. Ankara: 1971

D.P.T. **Türkiye’de İktisat Kongresi**, 1923, İzmir. Ankara, 1971

D.P.T. **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı**

DOĞRUEL, Fatma, **Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları (1923-1979)** İstanbul: 1980

DOĞAN, Hasan. **Çiftçilerin Gelir Vergileri**, Adana: Kemal Matbaası, 1975.

HİÇ, Mükerrrem. **Türkiye Ekonomisinin Analizi** İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Güray Matbaacılık, 1980

İLTER, Ş.Sıtkı. **Ziraat Bankası Dün-Bugün** Ziraat Bankası Yay. Ankara, 1967.

KUYUCUKLU, Nazif. **Türkiye İktisadı** İstanbul: Beta Yayınları, 1986.

KILIÇBAY, Ahmet. **Türk Ekonomisi** Ankara: İş Bankası Yayınları, 1991

KEPENEK, Yakup. **Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Sevinç Matbaası. 1983

KEPENEK, Yakup. **Gelişimi Üreten Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi** Ankara: Teori Yayınları, 1987

SİLİER, Oya. **Türkiye Tarımsal Yapısının Gelişimi (1923-1938)** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İ.B.F., Yayınları, 1981

TABAKOĞLU, Ahmet. **Türkiye İktisat Tarihi**, 2. baskı, İstanbul: Dergah Yay. 1994

TANZİMATTAN CUMHURİYET'E **Türkiye Ansiklopedisi** Cilt:3 İstanbul: İletişim Yayınları, 1985

ULUDAĞ, İlhan **Türkiye Ekonomisi** İstanbul: Bilmen Yayınları 1990

YÜZGÜN, Arslan. **Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi** İstanbul: Der Yayınları, 1982

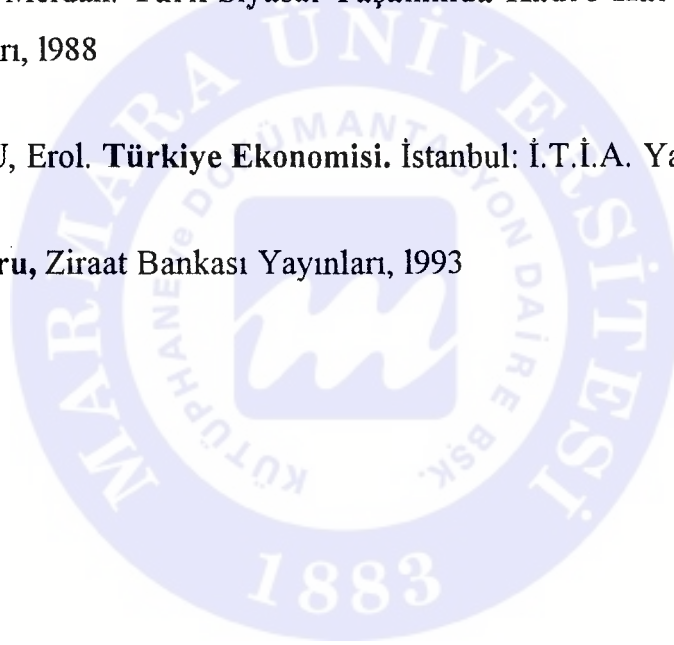
YAZICIOĞLU, Semih. **Türkiye Nasıl Yükselir**, İstanbul: Nebioğlu Yayınları 1949

YAŞA, Memduh. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)** Akbank Kültür Yayınları, 1968.

YANARDAĞ, Merdan. **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketleri**, İstanbul: Yalçın Yayınları, 1988

ZEYTİNOĞLU, Erol. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: İ.T.İ.A. Yay. 1978

Faaliyet Raporu, Ziraat Bankası Yayınları, 1993

SÜRELİ YAYINLAR

ARIKÖK, Ziya. "Toprak Reformu" **Toprak-Su Dergisi**, Sayı: 13 s. 48.

BARCAN, Ö.Lütfi, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri" **İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Mecmuası**, Cilt.6, Ekim 1944-Ocak 1945.

BİRTEK, Faruk-Keyder ÇAĞLAR. "Türkiye'de Devlet -Tarım İlişkileri 1923-1950" **Birikim Dergisi**, Sayı:22, Aralık 1976

ERALP, Osman. "Toprak Reformu" **Ziraat Dergisi**, Sayı:223, Temmuz 1964 s.30-33.

ÖCAL, Behram. "Toprak Reformu ve Tasarısı Hakkındaki Genel Görüşümüz" **Ziraat Dergisi**, sayı: 238, Mart 1964, s.2-13.

EYÜBOĞLU, Cemal. "Toprak Reformları ve Bizim Toprak Kanunu Tasarımız" **Türk Ekonomisi Dergisi**, Sayı:21 Mart 1945, s.232-236.

TEKELİ, Sait. "Ziraatımızın Gelişmesinde Toprak Reformunun Tesirleri" **Ziraat Dergisi**, Sayı:63-64, Nisan-Mayıs 1945, s.1-8

ZİRAAT DERGİSİ " Toprak Reformu" Sayı: 44-45 Eylül 1943, s.1-2.